

Võimestuskasvatus:

kuidas lastest rõõmu tunda

Rein Taagepera

2018

Toimetanud: Kaile Kabun ja Nele Otto
Kujundanud: Alar Kitsik

Esikaane foto: Katrina, Liisa, Kaili ja Trent vanuses 4–9 aastat
kringlitainast sötkumas (erakogu)

© Atlex OÜ ja autor, 2018. Kõik õigused kaitstud.

atlex

Atlex OÜ
Kivi 23
51009 Tartu
Tel 734 9099
Faks 734 8915
atlex@atlex.ee
www.atlex.ee

ISBN 978-9949-492-90-9

Sisukord

4 Eessõna

7 Kuidas lastest rõõmu tunda

Mis on võimestuskasvatus? Keelu-, võimestus- ja vabakasvatuse kolmnurk. Isa, võta osa! Teise tunnetega arvestamine. Kust algab manipuleerimine? Keelukasvatusest võimestuskasvatuse poole. Lapsi juurde rõõmutseada. Võimestusteekond imikueast teismeeani

20 Imikust kõndijaks

Naeratav kapsapea. Kaksikud. Söömine. Roomav laps. Sünd ja surm. Ei räägi, kuid saab aru. Jutt, laul ja ettelugemine. Jalad all. Mälu. Kaheaastase päev. Kaksikute autokuur

36 Kõnelema ja lasteaeda

Sõnad suus. Tuleb lihtsalt nututuju. Mäng. Mänguasjad. Korralekutsumine. Keda me rohkem armastame? Peatu hetkeks enne sööki! Kirjutamine ja lugemine. Jõuluvana. Kas see saab ikka niimoodi olla? Lasteaias

54 Kolme lapse peres teismeliseks

Teine laps väikese lisahinnaga. Kuidas kolmas laps eluviisi muudab. Kuidas tüdrukud ja poisid erinevad. Teen, sest suudan. Telerist nutitelefoni. Koolis. Pereajakiri Pörsas. Viie koka kodused tööd. Teismeline. Linnud tõusevad lendu

68 Eavälist

Kui soojalt riietuda. Kiusamine ja „lumehelbikesed”. Tubakas. Alkohol. Huumed. Seksuaalteave. Võib olla nii ja naa. Igavad asjad ja inimesed. Miks õppida? Avastusõpet avastamas (Mare Taagepera). Skautlus: olen homme parem, kui olin täna. Hoolivus ja usk. Kuidas konflikti ennetada. Kiitmine. Kellel' maksan memme vaeva? Inimeseks ja eestlaseks välismaal ja internetipilve all

92 Jutukesi null- kuni nelja-aastastest

Käed taskus (1964). Tiina-Kai (1963). Salme ja Tiina (1965). Pim-pam (1966). Michelangelo (1966). Lepatriinu (1966). Molekulid (1966)

103 Järelsõna

Eessõna

Eestis levinud keelukasvatuse ja vabakasvatuse kõrvale pakun võimetuskasvatust. Mis see on? Lühidalt öeldes tähendab see, et laps ise jookseb, ise kukub, ise tõuseb püsti ja ise pühib end puhtaks. Samamoodi aitab süüa teha ja sööb ise. Sellest saab ta võimekustunde. Nii on ta pere täisväärtuslik liige, mitte ainult „vaene hoolealune”.

Kirjutan võimetuskasvatusest mehena, kes on kolme lapse ja viie lapselapse mähkmeid vahetanud, mitte teadlasena, kes lapsi ja vanemaid vaatleb ja mõõdab. Viimasest on ka kasu, ent see pole minu ala. Meil abikaasa Marega oli lihtsalt huvitav lastega jännata ja selle käigus olen mõndagi kõrva taha pannud. Tundsime laste kasvamisest rõõmu, jälgides nende võimekuse kasvu ja katsudes sellele kaasa aidata. See tegi tasa lastekasvatamise paratamatud tüütud tahud. Kasvasime ise koos nendega. Nii teeb üha enam lapsevanemaid ka Eestis. Samas on neid, kes veel otsivad oma teed, eriti esimese lapse puhul. Just neile võib see raamat anda mõtteid.

Toon raamatus näiteid, kuidas me Marega oma lapsi kasvasime ja lapselapsi kasvatada aitasime, samuti selle kohta, kuidas mind kasvatati. Ma ei ütle, et peab samamoodi tegema, vaid tahan näidata, et nii saab ka. Endale oli lastekasvatamine sel moel huvitavam ja rõõmurikkam, kui olnuks lapsi pidevalt keelata või nende teenriks olla. Praegune lapsevanem nopib minu kogemusest üles ehk mõned kasulikud nipid, mida oma peres katsetada. Kuidas rohkem rõõmutseda, mitte ainult muretseda.

Tibusid loetakse sügisel ja lastekasvatamise tulemusi näeb ülejäärgmises sugupõlves. Meie kolmel lapsel on kokku seitse last. Kas kasvatusviisi tõttu või selle kiuste – kes seda oskab öelda. Kõik on toimunud püsiva klassikalise abielu raames. Ei näe aga põhjust, miks võimetuskasvatus ei peaks teist laadi peredele sobima.

Kas selline kasvatus sobib igale lapsele? On tõepoolest keerulisi lapsi, kes vajavad erilist, asjatundja abi. Seda pole mul pakkuda. Samuti on lapsi, kes on nii visad, et saavad hakkama ka siis, kui kasvatus katsub neid ära rikkuda. Enamik lapsi on aga harilikud ja nende kujunemist võib kasvatusviis mõjutada. Nende puhul on võimetuskasvatusest ehk enim kasu.

Mis mu kogemustest kehtib veel nutitelefonide ajastul või tulevikus, kui imikule paigaldatakse ehk nutivahend naha alla? Tehnoloogiline hüpe on olnud suur, arvestades juba aega minu lapsepõlvest mu lapselasteni. Selle aja sees on jõudnud kodudesse jooksev vesi, raadio, teler, esmalt keskjaama vahendusel ja siis juba traadita telefon. Küsimus, kuidas võimestuda, on püsinud.

On oskusi, mis koos tehnika arenguga aeguvad, ja teisi, mis püsiavad. Võib küsida, kas võimestuskasvatusel on nutitelefonide ajastul veel kohta. Küsime aga vastupidi: kas võimestuskasvatusel oli kohta talukeskkonnas ligi saja aasta eest? Toona arendas keskkond võimekust ka ilma vanemate teadliku sekkumiseta.

Kui ma üheksa-aastasena karjas käisin ja lehmad kiini joostes võssa pudenesid, siis kõigepealt nutsin. Keegi teine neid minu asemel aga üles otsima ei hakanud. Olin üksi ja pidin ise hakkama saama. Kui lehmad taas kokku olin kogunud, tekkis ka tunne, et ma suudan.

Ligi sada aastat tagasi oli teadlikku võimestuskasvatust vaja vähem kui 50 aasta eest, kui minu lapsed kasvasid. Side tegelikkusega oli tol ajal lihtsalt otsesem. Selleks, et sidet tegelikkusega hoida või isegi luua, võib võimestuskasvatust nutitelefonide ajastul niisiis vaja olla rohkemgi kui varem.

Vanemad ei saa lapsi **võimestada** väljastpoolt – nad saavad ainult aidata neil **võimestuda**. Selles mõttes on isegi sõna „kasvatamine” pealetükkiv. Pigem võiks öelda: kasvada aitamine. Kasvavad nii redised kui ka lapsed ikka ise.

Mu peamine tegevusala on olnud matemaatiline sotsiaalteadus. Mu ülesanne on olnud leida ühiskondlikke loodusseadusi nagu $N = (MS)^{1/6}$ – mida iganes see tähendab – ja midagi veel keerulisemat. Olen saanud Johan Skytte auhinna, rahaliselt suurima, mida üle maailma politoloogias antakse. Kas olen selle saavutanud selle kiuste, et samal ajal kulutasin aega lastele ja lastelastele? Ei, pigem selle kaasabil. Kui teadlik uurimine ummikusse jooksis, siis aitasid lapsed lõõgastuda ja alateadvusel asju seedida. See kutseline edenemine oli siiski kõrvalkasum. Peamine oli ikkagi lastega tegeldes saadud rõõm.

Kust ma sõna „võimestuma” võtsin? Sõnaraamatust ma seda ei leidnud. Seal oli vaid sõna „võimekas”. Tahtsin väljenduda lühemalt,

kui on „ennast võimekaks muutma”. Ingliskeelses maailmas tekkis 50 aasta eest selline vajadus allasurutud rühmadel nagu naised ja mõned etnilised kooslused. Neid ei rõhunud mitte ainult ülekaalus olev rühm, vaid ka neis endis juurdunud võimetus – tunne, et nad ei oska ega saa teha seda ja teist. Sellest tundest tuli üle saada ja selle taganttõukamiseks oli vaja ka vastavat sõna.

On olemas väljend *to empower someone* – volitama kedagi midagi tegema, sõna-sõnalt „kellelegi võimu andma”. Selle alusel loodi uued väljendid (mida isegi mu 1986. aasta Collinsi sõnaraamat veel ei maini): *to empower oneself* (pigem „endale võimu või võimekust andma” kui „ennast volitama”) ja *self-empowerment* („ise võimekaks saama”).

Kõik see oli mul mõttes, kui tõin valimiku „Võta võim!” (2001) sissejuhatuses näiteid, kuidas lihtinimesed saavad end elukutseliste poliitikute kõrval võimekamaks muuta. Paraku ei leidnud toona paremat väljendit kui „Võta võim!”, mida võis tõlgendada ka üleskutsena haarata võim kelleltki teiselt. Hiljem tuli mõttesse sõna „võimenduma”, ent selle vaste on sõnaraamatus „võimsamaks minema”, mis pole sama mis „ennast võimekaks muutma”. Ei mäleta, kelle kaasabil koorus sellest hoopis sõna „võimestuma”. Sellestasamast vajadusest on teisedki inimesed sama sõna juurde jõudnud.

Rein Taagepera
Riiamäel juunis 2018

Kuidas lastest rõõmu tunda

Mis on võimestuskasvatus?

Kui roomavad kaksikud Liisa ja Kaili hakkasid pikkade põrandaharjadega jändama, mõtlesin esmalt, et nüüd saab küll keegi vastu pead. Siis mõtlesin, kui kõvasti nad ikka suudavad lüüa. Lasksin neil jännata. Ei tabanud hoop teisi ega ennast. Selleks ajaks, kui nad suutsid juba tugevasti vehkida, olid ühtlasi selgeks saanud, kuidas harja valitseda.

Kui Kaili või Liisa kukkus, ütlesime lõbusalt: „Potsti!” Ei tormanud neid üles aitama. Ise jookseb, ise kukub, ise tõuseb. Kui laps tõesti nii haiget sai, et nutma hakkas, siis võtsime ta muidugi sülle. Samal ajal rääkisin lapsega asjalikult, et jah, siin on kivi, mis jääb jala ette. Näitasin, kuidas see minu jala ette jääb. Ma ei andnud keeldu ega soovitusi. Kui laps ise aru saab, siis saab.

Näen ümberringi lapsi, keda on treenitud iga kukkumise peale nutma. Kohe, kui laps hakkab jooksuma, ütleb tõre hääl: „Ära jookse, kukud veel maha!” Kui kukubki, kõlab juba kurjalt: „Kas ma ei öelnud, et ära jookse. Nüüd kukkusidki!” Samal ajal joostakse ehmunult lapse juurde, et ta üles aidata, nagu oleks juhtunud midagi väga hullu. See paneks minugi nutma – ka siis, kui valu eriti polegi ja ma saaksin väga hästi ise püsti. Tunneksin, et olen põhjustanud suure õnnetuse ega suuda sellest ise välja tulla. See on **keelukasvatus**. Troonil on „**Ära tee!**”. Lapses süveneb aga abitustunne.

Ise jooksed, ise kukud, ise tõused – seda nimetan **võimestuskasvatuseks**. Laps võimestub, sest tal lubatakse saada igas asjas võimekaks niipea, kui ta on sisemises arengus nii kaugemale jõudnud. Ta hakkab midagi pusima ning tal lubatakse pusida ja antakse selleks aega. Pika-peale saab ta hakkama.

Laps õpib oma ümbrust tundma nii kauges kaares, kui käed-jalad lubavad. Saab aeg-ajalt natuke haiget ja teadmise, et valu käib elu juurde ja läheb enamasti ise mööda. Seejuures tekib tal oskus teinekord pisut teistmoodi toimida.

„Ära tee! Sa ju ei saa! Sa veel ei oska...” Selle asemele tuleks öelda: „Eks sa proovi! Vaata, kas saad! Näe, läheb, juba läheb!” Seda ka siis, kui kõik on veel kaugel täiuslikkusest. Aga paremaks ju läheb! Kui

üldse ei suju, siis ei maksa ka peale suruda. Võib rahulikult kokku võtta: „Hea küll. Küll sa hiljem saad.”

Laps vastutab oma tegude eest. Kui ta tahab külma veega anuma endale kaela tõmmata, siis las tõmbab. Nii ta õpib. Kuuma vee või kildudeks kukkuva nõuga on teine asi. Mõistlik on kuuma veega nõu põrandale tõsta, oma sõrm korraks sisse panna ja öelda: „Kuum.” Seda võiks nimetada ka vastutuskasvatuseks, aga see sõna on liiga kitsas. Pole meil ju juttu lapsest, kes ise nurka seisma läheb, kui arvab, et on pahandust teinud. Peamine on, et laps tunneb oma keha ja ümbruse suhtes teatavat võimu. Ta teab, kus on tema võimu piirid, olgu need siis looduse või teiste inimeste seatud. Ta naudib nii oma võimekust kui ka oskust piire tunnetada.

Kui räägin, kuidas Kaili ja Liisa üles kasvasid, siis hüüab keelukasvatuse jünger varsti: „Ah, vabakasvatus,” ja olles asja paika pannud, ei kuula enam edasi. Talle on kõik, mis ei koosne lõputust keelurahest, **vabakasvatus**, mille puhul **laps teeb kõike, mida tahab, ega vastuta millegi eest**. Vastutavad vanemad – või hüppavad alt ära ja keelduvad vastutamast, kui laps ümbruskonda tõsiselt häirib. Sedagi esineb.

Mõnda keelukasvatust pooldavat vanurit häirib juba see, et lapsi üldse näha on. Tartus ühes restoranis käsutas kord umbes 12-aastane poiss oma sugukonda ja ka töötajaid. Ta tegi seda nõudlikult ja tujuvalt, ent ühtlasi armulikult, nagu tsaar, kel on ümbritsejate üle täisvoli. Ei tea, mis juhtub, kui ta avastab, et maailm ei keerle siiski tema ümber. Võimalusi on mitu, enamik neist ebameeldivad.

Mujal maailmas mõeldakse vabakasvatuse all tihti just võimestuskasvatust. Keelukasvatuse ja korralageduse vahepeal olevat kasvatusviisi on raske ette kujutada sellel, kes on olnud ise lapsena keelukasvatuse ohver. Ega see inimene naudi pidevat keelamist, aga muud ta lihtsalt ei oska. Ta arvab, et see teine võimalus on anarhia. Katsun siin pikemalt selgitada, kuna näen Eestis keelukasvatust rohkem kui Soomes või USAs. Professor Tiia Tulviste on jälginud ja mõõtnud, kui tihti öeldakse lapsele „Ära tee!” Eestis ja Rootsis. Siin on suur erinevus. Siiski liigub üha rohkem vanemaid Eestis võimestuskasvatuse poole. Selle kõrval püsib muidugi risk kalduda ülearu vabakasvatuse poole.